

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 821.161.2-1.09'06

М. М. Богданова

ORCID: 0000-0003-0361-6751

ПАМ'ЯТЬ ПРО ІСТОРИЧНЕ МИНУЛЕ В ПОЕЗІЇ ОПОРУ

Статтю присвячено дослідженню поезії Опору з точки зору історичної пам'яті про українське минуле та його символічних репрезентацій. Розглянуто погляди та мотивацію поетів УПА, що пов'язані з зовнішніми і внутрішніми чинниками. Проаналізовано своєрідність інтерпретації минулого в поезії повстанців: Петра Васильовича Василенка (псевдоніми: П. Василенко-Волош, Петро Гетьманець, Петро Полтавець), Михайла Васильовича Дяченка (псевдоніми: Марко Боєслав, Гомін), Мирослава Андрійовича Кушніра. Пам'яттєві смисли і мотиви досліджено через аналіз символічних образів героїчної боротьби часів Київської Русі та Козацької доби. Акцентовано увагу на національних травмах, пов'язаних з голодоморами та тоталітарними репресіями.

Ключові слова: історична пам'ять, образ, символ, література Опору, Українська повстанська армія, Організація українських націоналістів, травматична пам'ять, тоталітаризм.

DOI 10.34079/2226-3055-2023-16-29-5-14

Постановка проблеми. Починаючи з 80-х рр. ХХ століття, коли людство оговталось від наслідків Другої світової війни, у центрі уваги дослідників А. Ассман, Х. Аренд, М. Альббакса, П. Гатона, Ж. Ліотара, П. Нора, П. Рикера та ін. опинилися різні аспекти пам'яті. Зарубіжні вчені зверталися до минулого з метою переосмислення історичних подій та постатей, пропрацювання травм, запобігання маніпуляцій на сучасному розвитку суспільства та виправдань агресій у майбутньому.

Натомість на теренах радянського союзу влада утисками та репресіями контролювала висвітлення сучасності та спотворювала рецепцію минулого. Тож недаремно С. Луцій наголошувала на тому, що, на відміну від діаспорної літератури, «в радянській Україні діяв принцип вибіркового часу та вибіркового постатей: ...висвітлювалися такі події, які були актуальними для тоталітарної держави» (Луцій, 2017, с. 358). Забуттю піддалися події, пов'язані з визвольною боротьбою українського народу за національну свободу й незалежність. Слушно з цього приводу зауважила О. Пухонська: «Витіснення із пам'яті народу достовірного знання про минуле – це виразний приклад тоталітарної політики, покликаної знищити, замінити, переписати вкрай не вигідне режиму минуле, котре піддавало сумніву міфи, насаджувані з метою втілення проєкту «радянського соціуму» (Пухонська, 2016). Лише з проголошенням Незалежності почався процес спростування радянських міфів про діяльність національно-визвольної боротьби українського народу та формування культури історичної пам'яті. Сприяло цьому процесові створення Українського інституту національної пам'яті 31 травня 2006 р., основними цілями діяльності якого стало вивчення історії українського державотворення; етапів боротьби за відновлення державності; здійснення комплексу заходів з увічнення пам'яті учасників українського визвольного руху, Української революції 1917–1921 рр, воєн, жертв Голодоморів 1921–1923, 1932–1933, 1946–1947 рр. та політичних репресій, осіб, які брали участь у захисті незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України, а також в антитерористичних операціях; подолання радянських міфів.

Український дискурс із проблем пам'яті представлений роботами науковців Г. Боднаря, С. Грабовського, А. Киридон, Л. Нагорної, В. Солдатенка, Ю. Шаповала та ін.

Актуалізація минулого, усвідомлення спільної історичної долі стали важливою складовою на шляху до самоідентифікації українців. До національного культурного фонду повернулися імена представників Козацької доби, національно-визвольних змагань 1917–1923 рр., доби Міжвоєн'я та післявоєнної еміграції. Якщо твори представників Розстріляного відродження, літератури діаспори з 90-х рр. стали програмними, то творчість вояків УПА продовжила залишатися «білою плямою» довгі роки. Пов'язано це з наративами радянської пропаганди, що сформувала в колективній пам'яті українців образ учасника УПА як поплічника фашизму, запеклого націоналіста. Тріумфатором виступав радянський союз і радянський кат, а більша частина українців вважала, що не мають нічого спільного з націоналістами-повстанцями – борцями з німецьким і радянським терором. Повна реабілітації пам'яті про вояків УПА відбулася лише після Революції гідності. З 2015 р. їм присвоєно статус борців за незалежність України у ХХ ст., а з 2018 р. було ухвалено закон, який надав солдатам УПА статусу учасників бойових дій, що викликало резонанс у проросійських політиків в Україні та стало тригером на федеральних каналах рф.

Повномасштабна війна, спричинена російською агресією 24 лютого 2022 р., демонструє наслідки маніпулювання історичними фактами та колективною пам'яттю мас. Якщо раніше полярні версії пам'яті про ОУН-УПА в переважній більшості були знаряддям у політичній боротьбі антагоністичних груп, то на очах у сучасників, створений радянською пропагандою міф, вийшов із регіональних кордонів, став однією з причин російсько-української війни, набув пізнаваності у світі. Саме тому актуальними є дослідження, що не тільки оприявнюють спотворені факти історії, а розкривають їхнє значення в українському історико-культурному контексті.

Художнє слово, з одного боку, найбільш вразливе до панівної ідеології, а з іншого – здатне до швидких рефлексій у разі її несприйняття. Цікавою з цього погляду є творчість поетів УПА: Марка Боєслава, Марти Гай, Петра Волоша-Василенка – Петра Гетьманця, Мирослава Кушніра, Юрія Липи, Олега Ольжича, Олени Теліги та ін., яка в українському літературознавстві має декілька дефініцій: «поезія Опору», «українська поезія резистансу», «поезія нескорених».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто зазначити, що дослідження творчості вояків УПА містяться в наукових працях представників діаспори В. Барки, С. Гординського, Л. Полтави. Великої інспіруючої сили мав розділ «Поезія вояків УПА» у другій книзі підручника «Історія української літератури ХХ століття», де подано історію УПА, персоналії та визначено жанрову природу творів (Дончик, В. Г. (ред.), 1994, с. 48–53). Ґрунтовний аналіз феномена «поезії Опору», упорядкування художніх творів поетів та дослідження закономірностей розвитку через міжлітературний і внутрішньолітературний контекст здійснили літературознавці Т. Салига, І. Яремчук та ін.

Актуальність дослідження. Попри всебічне дослідження естетичної природи української поезії нескорених, поза увагою дослідників залишилися питання рецепції історії / пам'яті, а також аналіз прихованих символів і мотивів. Дослідження такого типу мають літературознавче та культурно-історичне значення, оскільки заповнюють певні прогалини в осмисленні художньої своєрідності текстів на рівні впливу зовнішніх і внутрішніх чинників; сприяють ревізії українського минулого часів боротьби з німецько-радянським режимом; впливають на формування суспільної думки та поглиблюють усвідомлення національної ідентичності.

Мета статті – дослідити історичну пам'ять про українське минуле та її символічні репрезентації в поезії Опору.

Заявлена мета передбачає вирішення таких **завдань**:

- а) розглянути історичні передумови виникнення поезії Опору;
- б) проаналізувати своєрідність інтерпретації минулого в поезії УПА;
- в) дослідити пам'яттєві смисли і мотиви вираження минулого в поезії нескорених.

Виклад основного матеріалу. Для сучасного українського суспільства історичний досвід УПА під проводом ОУН і пов'язана з нею література відіграє важливу роль в ідентифікації нації, яка має здатність до колективного спротиву, а не позначена глибокою травмою приниження. Література нескорених виникла у відповідь як на фашистський, так і на радянський геноцид українського народу в 1942 р. Важливою своєрідністю поезії УПА є національно-визвольна ідея, що є продовженням героїчної боротьби, яка походить з давніх часів князя Володимира і Козацтва. Варто зазначити, що українське історичне минуле та лідери, які в часи війни боролися за свободу, оприявнюються в колективній пам'яті українців як образи-символи. Національна боротьба є загальним досвідом, що пережило суспільство, а отже закарбована в колективній пам'яті українців. Не випадково М. Альббакс запропонував колективні спогади розглядати як суспільний феномен, необхідний у соціальній практиці для виживання суспільства (Halbwachs, 1925).

Цікаво простежити художні засоби вираження історичної пам'яті в поезії Опору. У вірші «Уперед» (зб. «**Мої повстанські марші**») Петра Волоша-Василенка – Петра Гетьманця боротьба повстанців є цілком свідомим вибором. Ліричний герой відкидає будь-яке замирення і пропагує тільки збройну боротьбу: «*Буйним гуком побідних боїв / пройдем гордо своїми степами – / досить в муках конати Ї / і на посміх дзвонить кайдами!*» (Гетьманець, 1946, с. 28). Автор застосовує заклик «Уперед!», що є своєрідним рефреном у творі. Простежуючи вираження історичної пам'яті, дослідникам варто звернути увагу на своєрідну прив'язку, як участь у повстанській боротьбі, що є особистісною фазою життя автора, до історичної події національного масштабу – Полтавської битви 1709 р. Історичні маркери боротьби виражені за допомогою символічних образів – Івана Мазепи, Батурина, Полтави, суддів. Оспівуючи козацьку визвольну війну, автор уникає віктимізації, створює ефект тріумфу. І хоча в авторській рецепції Мазепа «*вибранець глуму злої долі*», але водночас і «*герой полтавських битв і січ*» (Гетьманець, 1946, с. 29). У вірші «**Другові**» історична пам'ять постає за допомогою згадки не тільки про Івана Мазепу, а й про козацьких ватажків – Ярему і Гонту. Вони є уособленням національної звитяги, виконують роль попередників воїнів УПА. У вірші «**Не може бути**» ліричний герой розмірковує над сучасністю Батьківщини. Зовнішньою історичною рамкою пам'яті про боротьбу виступають: *Січ, ходи «Богданових полків», «Мазепи гнів», «Петлюри голос»* (Гетьманець, 1946, с.38), куди автор вміщує і повстанську боротьбу.

Петро Волош-Василенко – Петро Гетьманець у лавах УПА виконував військову і просвітницьку роботу: займався політвихованням сотні «Месники», редагував журнал «Лісовик» та інші підпільні видання. Інформаційний фронт він ототожнював з військовою боротьбою УПА. Саме тому поезії автора спонукають до збройного спротиву, підтримують бойовий дух.

Любов до Батьківщини керує ліричним героєм у вірші «**На розпуттях хистких...**», у ньому автор виклав своє політичне кредо. Україну змальовано за допомогою символічних топонімів: «*наддніпрянського степу*», «*буйного гуку козацької січі*». Згодом картини українського простору змінюють образи й мотиви, що закарбовані в колективній пам'яті українців як травми-втрати: Полтава, Базар, Крути, Гайдамаччина. Вони допомагають автору встановити логіку боротьби в контексті історичного спротиву нації, конкретизують мотивацію й цінності бійців. Колективний травматичний досвід дає можливість осмислити та створити загальну систему ціннісних координат ліричного героя з точки зору конкретизації сучасності та моделювання в майбутньому. Він оголошує месницький бунт: «*Поки сонце свободи над степом Твоїм / величавим вогнем не засвітить, – / буду тямити з болем Твій пострах руїн, / буду месницьким бунтом шалити!*» (Гетьманець, 1946, с. 7). Отже, на тлі історичної боротьби українського народу

за свободу постає образ ліричного героя-месника.

У передмові до зб. **«Непокірні слова»** Марка Боеслава зазначено: *«Вірші Марка Боеслава – це бойові кличі вщерть сповненого серця українського революціонера ненавистю жагою помсти ворогам за зруйновані рідні міста і села, сплюндровані степи й левади, за змучених і катованих братів і сестер по тюрмах, підвалах і концтаборах ССРСР, а разом з тим любов'ю до своєї землі, до свого народу»* (Боеслав, 1951, с. 3). Кожний з учасників збройної боротьби у лавах Української повстанської армії стикався з переслідуваннями з боку влади. Тортури над батьками, сестрами, дітьми НКВД та КДБ використовували як найбільш дієвий засіб у подоланні спротиву. Відтак відбувалися не тільки масові чистки в західноукраїнських землях задля утвердження радянського режиму, а й знищувалися носії пам'яті про героїчну боротьбу українського народу з комуністичним режимом. Влада забороняла захоронення загиблих, у рідних були складності з пошуком та ідентифікацією тіл, а якщо і вдавалося близьким здійснювати поховання за християнськими звичаями, то могили піддавалися руйнації, а пам'ять про повстанців опоганювалася. Тим самим режим унеможлилював в майбутньому застосування будь-яких практик комеморації стосовно учасників УПА.

У зв'язку із щоденною життєвою небезпекою кожний із повстанців мав досвід пережитих катастроф і травм, завданих російсько-більшовицьким режимом. У книзі **«Бунт поколінь. Розмови з українськими інтелектуалами»** (переклад з пол. – О. Харчук) міститься бесіда польської журналістки Б. Бердиховської та польської журналістки, літературознавиці О. Гнатюк з Євгеном Сверстюком, який відтворив атмосферу часів німецько-радянської окупації на Волині. Він застосував таку метафору, як «окупаційна ніч», що «породжувала кошмари» (Бердиховська та Гнатюк, 2004, с. 45). Суперечка і боротьба на цих землях проходила на різних рівнях. Є. Сверстюк назвав це війною всіх проти всіх (Бердиховська та Гнатюк, 2004, с. 45). Брутальне ставлення до різних національностей він пояснює законспірованістю учасників усіх груп: *«Люди одержували таємні накази. Усе ставало безособовим. Влада ні перед ким не несла відповідальності. Тодішня атмосфера була отруєна націоналістичною втратою толерантності й довіри. Поширеним явищем стала всеосяжна підозрливість. Додайте до цього ще й зараженість середовища бацилами волюнтаризму, фашизму й комунізму... Однозначно можна сказати, що згаданий конфлікт, крім етнічного аспекту, слід розглядати в контексті безнадійної, тяжкої й часто сліпої боротьби за існування»* (Бердиховська та Гнатюк, 2004, с. 45). Поезії Марка Боеслава репрезентують майже фактажний матеріал жахить завданих здебільше радянською системою. Через призму сприйняття ліричного героя автор ніби проговорює травми власної й колективної пам'яті. Травматичний досвід нації у віршах автора пов'язаний з Голодомором, радянським терором, зрадою на політичному та інтимно-повсякденному рівнях.

Голодомор в поезіях виражений Марком Боеславом за допомогою образів голодних плачучих дітей (**«По Україні»**, **«Бій на лопаті»**), скелета з пухлими босими ногами (**«Голодний»**), знеможеного шахтаря і опухлої матері (**«За що?»**). Зазначені вірші є не тільки вираженням болю, але й актом проговорення колективних травм. У поезіях оприявлено мотивацію ліричного героя-повстанця – помста. У поезіях Марко Боеслав оголює злочини тоталітарної системи, які усіяло приховувалися в суспільстві, а в колективній пам'яті українців замовчувалися або витіснялися. Оприлюднення злочинів тоталітарної системи здійснено і митцями діаспори. Суголосні образи і мотиви звучать у творах Івана Багряного, Василя Барки, Юрія Клена, Тодося Осьмачки та ін. Сучасна дослідниця С. Луцій, досліджуючи художньої творчості митців емігрантів, дійшла висновку: *«У центрі творів українських письменників була психологічно травмована особистість, яка пройшла крізь страхіття більшовицьких репресій та фашистських злочинів. Сильний нескорений герой проілюстрував оптимістичний та життєствердний пафос української діаспорної літератури»* (Луцій, 2017, с. 2017). Тому в поезії упістів, як і в художній літературі діаспори, кожне слово є вибухом гніву.

Важливою специфікою віршів Марка Боеслава є зв'язок травми – болю – правди. Ліричний герой у поетичних творах рішучий, закликає до боротьби за ідеали свободи й незалежності, права існування нації та держави. Так, у вірші «**Червоному гадові**» звучить не тільки осуд системи Країни Рад, а й упевненість у праведній боротьбі: «*Із нами Бог! За нами люди!*» (Боеслав, 1951, с. 61), у поезії «**Пісня про заграничний рейд куріня Прута**» ліричний герой свою місію вбачає в несенні «*Слова Правди*», що уособлює боротьбу з катами: «*І бої гомонять за боями, / Не здолаєш, опирю, ти нас! / Бог і Правда і зброя із нами, / Й командира залізна рука!*» (Боеслав, 1951, с. 187). Ураховуючи політично-соціальне середовище, у якому формувалися поети – учасники УПА, декларативна площина їхньої поезії спрямована на осуд зрадників національних ідеалів. Вістря проклять головним чином сиплеться на голови тим, хто ще вчора брав участь в лавах УНР. До таких митців апелює Марко Боеслав у поезії «**Сучасним поетам**». Звертаючись до України, ліричний герой віддає і кров, і серце, і життя задля воскресіння землі рідної і проклинає тих, «*хто катові гимни покірно / Співає під звуки тюремних тортур!*» (Боеслав, 1951, с. 44). Поетів він закликає бути вірним «*батьківським заповітам*» (Боеслав, 1951, с. 44). Суголосні мотиви звучать і в ліриці іншого поета Опору – Мирослава Кушніра. У вірші-зверненні «**Народе рабський, люде м'якосердний**» звучить гнів, направлений на українців, що пристосувалися до режиму, прийняли його. Поет мовчання і терпіння порівнює із виттям пса, скавулінням його від побоїв. Автор наголошує, що сором не приховати, бо залишаються струпи і рани від пуги (прикріплений до держака мотузкою, яким поганяють тварин – М.Б.). Це безчестя не прикрити «*...щитами лицарів прадавніх*» (Galiziaforever, 2011). Ганьба такому народу, який зраджує і «*...нідле рабство раєм*» величає (Galiziaforever, 2011). Жорстокі слова автора звучать як прокльони: «*Коли ж ти видохнеш, кодро ледаче, / коли сліду не стане й виросте будяччя / на твоїм гробі у пустім степу, / яке не буде гнутись так, як ти це знаєш, / а буде жалити наїзника стопу*» (Galiziaforever, 2011). Ліричний герой оголошує бунт проти пасивного суспільства, що породжене тоталітарною системою.

У вірші «**Не плачте по нас**» Мирослав Кушнір звертається не тільки до образу українця-пристосуванця, а висловлює рецепцію феномена УПА, застерігає від фальші та маніпулюванні пам'яттю. Тих, хто готовий терпіти, служити у «*б'юрах*», «*...де у вас, життя ваше – сірі папери, / за службу могутня власть / виплачує гроші наперед*» (Galiziaforever, 2011). Таких поет закликає: «*Що хоче, що хоче робить, / чи зовсім не дійте нічого, / та плакати по нас облишіть – / не хочем плаксивого слова. / Не хочем ридань і плачів, / з своєї вмираємо рації. / Не хочем, не хочемо слів, / бо усе, що від вас – профанація*» (Galiziaforever, 2011). Мирослав Кушнір загинув восени 1944 р. на околиці с. Дібчого біля Синяви. Криївка, у якій переховувалися повстанці, була оточена працівниками НКВС. Мирослав Кушнір підірвав себе гранатою, щоб не потрапити в полон. Згодом усі його близькі родичі були ув'язнені.

Мотивами болю, гніву виражена травма зради в інвективі «**Володимирі Сосюрі**» (відповідь на «**Послання обдуреним**») Петра Волоша-Василенка – Петра Гетьманця. Для підсилення емоційності автор обирає біблійний образ Іуди, що є традиційним образом зради. Сосюру в поезії, що в часи УНР належав до ставки Петлюри, названо «*сліпим і підлим*», «*байстрюком*», «*лакеєм*», «*обдуреним*», що удає з себе «*сліпого*», «*глухого*», і не бачить, як страждає Україна (Гетьманець, 1946, с. 30). Петро Гетьманець зазначає, що воїни УПА підняли кинуті знамена УНР і б'ються за Україну. Отже, автор убачає циклічність історичних потрясінь часів Першої і Другої світових воєн у боротьбі за незалежність.

У вірші «**Пісня**» Марка Боеслава проблему зради виражено на інтимному рівні повстанського повсякдення. Сюжет побудовано навколо двох закоханих молодих людей, що клялися у вірності один одному. Повстанець загинув, віддавши життя за Батьківщину. Особистісний конфлікт як зрада дівчини пам'яті про повстанця виходить у площину громадянську. Осуд стає ключовою емоцією: «*Ти ж, чорнобрива дівчино, / Катові серце*

дала, / Зрадила того, що згинув / За щастя твоє й села (Боеслав, 1951, с. 53). В останніх рядках звучить пересторога-передбачення – розплата за колаборацію та пособництво окупанту, що турбує сьогодні мільйони українців: « – О, схаменися, кохана, / Швидко бо прийде той час, Що катові сплатить за рани / Й засудить, як зрадницю, вас!» (Боеслав, 1951, с. 54). Отже, незважаючи на традиційний сюжет двох закоханих, загальна тональність вірша позбавлена сентиментальності, спрямована на патріотичну свідомість українців.

Аналізуючи погляди поета Опору на завдання мистецтва слова, його стосунок до дійсності, І. Раздольська наголосила на факторах зовнішнього середовища, що, на її думку, «...моделюючи вплинули на конструювання особистісного підходу поетичної індивідуальності до творчості» (Раздольська, 2000, с. 9). Вплив на формування як військового, так і мистецького таланту мала приналежність бійців до ОУН. Українська повстанська армія була озброєним крилом Організації українських націоналістів революційної, що ставила собі за мету встановлення Української Соборної Самостійної Держави. ОУНР утворено у квітні 1941 р. внаслідок обрання Степана Бандери провідником ОУН. Організація УПА була визначним явищем не тільки в історії українського визвольного руху, забезпечивши її безперервність від УНР до сучасної України, а й сьогодні не втратила актуальності, оскільки слугує прикладом єдності військового й політичного керівництва за підтримки високої організації місцевого населення. Тому однією із рис поетичної індивідуальності поетів Опору як соціокультурного феномена є націоналізм.

П. Гаттон розглядав проблему колективної пам'яті через дослідження колективної ментальності суспільства – моральність, відношення до найважливіших періодів. Подальший напрямок дослідження спрямував науковця до вивчення природи традиції та її впливу на колективну ментальність, що була безпосередньо пов'язаний з релігійними уявленнями (Hutton, 1993). Якщо національно-визвольна боротьба повстанців у поезіях постає через призму колективної пам'яті про споконвічну боротьбу, то шлях повстанця подано через традиційні уявлення про свідомий вибір, виконання честі й обов'язку, а шлях боротьби – освячений Богом, Могутнім Творцем.

Сучасники повстанського руху у спогадах засвідчили високу мотивацію бійців, підтримку з боку населення різних вікових категорій. Окремої уваги заслуговує опис побуту, уявлень, вірувань армійців.

У статті «Літературна версія колективної пам'яті в мемуарній прозі діаспори: етнопсихологічний аспект» (Богданова, 2019, с.13) нами досліджено спогад Анни Лесків-Кіт, він «...дає цінну інформацію про примусове виселення до Польщі у 1947 році (в історії відома як операція «Вісла) та боротьбу українських патріотів, що борилися з трьома окупантами рідної землі: "німецькими фашистами, московськими сталіністами, польськими шовіністами"» (Богданова, 2019, с. 13). Із численних описів побуту, різноманітних життєвих ситуацій можна простежити вмотивованість молодих людей, що добровільно йшли в УПА, та високий рівень їхньої духовності. Як дочка і сестра повстанців, Анна Лесків-Кіт оповідає про життя сотні повстанців з Волині поза участі в бойових діях: «...щоранку збиралися на молитву посередині села на роздорожжі біля Народного Дому і як заспівали молитву, а опісля кілька повстанських пісень, село аж тряслося від їхніх могутніх голосів» (Лесків-Кіт, 2002, с. 42). Спогад учасника УПА на псевдо «Буркун» в книзі «В рядах УПА» репрезентує дотримання християнських традицій у святкуванні Святвечора та Різдва, Великодніх свят, що проходили за участі референтури ОУН, курінних капеланів, хору (Мірчук та Давиденко (ред.), 1957, с. 190). Читаючи мемуари Галини Коханської – «Орисі», учасниці національно-визвольного руху на Волині 1940 рр., вражає опис відчуттів від почутої вечірньої молитви повстанців в лісі: «Зненацька

почувся спів: “Боже, вислухай благання, нищить недоля наш край. В єдності сила народу, не дай загинуть в ярмі. Волю Україні, щастя і долю дай їй.”». Вона зазначає: «Благання, туга, біль не тільки в лісі, а по всій скривавленій сплюндрованій і окраденій Україні. Лунав із неба, із землі. Далі йти в мене не стало сил...» (Коханська, 2008, с. 102). Як в поезії упівствів, так і в повстанських спогадах простежується орієнтація бійців на духовність як найвищий прояв буття людини.

Так, у поезіях Марка Боеслава ліричний герой звертається до Бога з закликом до помсти: « – О Боже, Боже, покарай / Катів за нас! Могутній отче... (**«Хай путь спасенна вам свята»**) (Боеслав, 1951, с. 14); « – О, Боже, Боже, месть зішли!» (**«По Україні»**) (Боеслав, 1951, с. 8); «О, Боже, месть пішли на ката / Жорстоку, люту, мов змію. / Ограбив деспот кожну хату / І кожну розіп’яв сім’ю!» (**«Мати»**) (Боеслав, 1951, с. 118); з проханням про допомогу: «Вислухай молитву, / Боже щедрий, Боже! – / Хай блаженна наша зброя / Ката переможе!» (**«На столі на сіні»**) (Боеслав, 1951, с. 7); «Допоможи нам здобути державу, / Ісусе! Ісусе! / Наш полк завзятий у бій за славу / Вже рушив!» (**«Вставай, народе!»**) (Боеслав, 1951, с. 10). В одних поезіях на тлі апокаліптичних картин українського життя постає образ месника, що з ім’ям Бога воює за незалежність держави, а в інших – воїна-Месії (**«Не плач, народе»**): «Світ обновити Бог нас покликав» (Боеслав, 1951, с. 9). Є. Сверстюк, що був свідком цих подій, так пояснив рецепцію душевного покликання упівствів: «Для нас створення української держави було майже релігійною ідеєю. Люди були налаштовані патріотично, якщо бути точним у висловах, то я порівняв би фанатизм повстанців з релігійним фанатизмом» (Бердиховська та Гнатюк, 2004, с. 44). Проаналізовані поезії засвідчують віру бійців в Бога, який здатний вплинути на Всесвіт. Майже усі устремління в поезії зведено до перемоги над ворогом, воскресіння вільної незалежної держави.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Отже, у часи боротьби за виживання та збереження нації важливими є дослідження, що розвінчують міфи, створені радянською пропагандою та довгий час підтримувані певною групою населення в часи вже незалежної України. З огляду на те, що художні тексти – це метафоричні медіуми, то особливої уваги потребують літературні явища, що презентують героїчне минуле нашої держави. Аналіз поезії Опору через призму пам’яті переконує у наявності колективного запиту на оприявлення минулого, його перепрочитання заради консолідації нації.

Пам’ять про історичне минуле в поезії Опору репрезентована образами-символами часів Київської Русі та Козацької доби. У цю історичну канву вписують автори і героїчну боротьбу Української повстанської армії під проводом Організації українських націоналістів. Українська боротьба виражена і символічними травмами-втратами, що загострюють колективний досвід українців, допомагають у встановленні логіки національно-визвольних змагань, мотивують ліричного героя до збройного спротиву, що переростає у месницьким бунтом заради встановлення справедливості. Національні травми висловлено через голоси людей-свідків голодоморів та тоталітарних репресій. Символічну функцію виконує образ зради, що простежено нами на загальному та особистісному рівнях. Звернення до мемуарної літератури дало можливість прослідкувати духовні виміри поетів УПА. Подальшого дослідження потребує художній простір в поезії Опору, що виражений символічними «місцями пам’яті».

Бібліографічний список

- Galiziaforever, 2011. Поезія Мирослава Кушніра «Слова із книги бою» [11 сентября 2011].
Доступно: <<https://galiziaforever.livejournal.com/15570.html>> (Дата звернення: 10.06.2023).
- Бердиховська, Б. та Гнатюк, О., 2004. Ми обирали життя. Розмова з Євгеном Сверстюком.
В: *Бунт покоління: Розмови з українськими інтелектуалами* [інтерв’ю із Євгеном

- Сверстюком, Іваном Дзюбою, Михайлиною Коцюбинською, Михайлом Горинем, Миколою Рябчуком] Пер. із пол. Р. Харчук. Київ : Дух і літера, С. 33–91.
- Богданова, М., 2019. Літературна версія колективної пам'яті в мемуарній прозі діаспори: етнопсихологічний аспект. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету: серія: Філологічні науки: зб. наук. ст.* [онлайн], 19, с. 13–21. Бердянськ : БДПУ. Доступно: <<https://philology.bdpu.org.ua/wp-content/uploads/2019/11/5.pdf>> (Дата звернення 16.07.2023).
- Боєслав, М., 1951. *Непокірні Слова. Поезії*. Передрук підпільних видань б. 46–49, 14/51. Доступно : <<https://www.google.com/search?client=opera&q=Боєслав%2C+М.%2C+1951.+Непокірні+Слова.+Поезії.+Передрук+підпільних+видань+б.+46–49%2C+14%2F51.+Доступно+за%3A+М.Боєслав.pdf&sourceid=opera&ie=UTF-8&oe=UTF-8>> (Дата звернення 16.07.2023).
- Гетьманець, П., 1946. *Мої повстанські марші (лірика грудня)*. Київ–Львів: В-во «Дозброї». Доступно: <<https://diasporiana.org.ua/poeziya/1356-getmanets-p-moii-povstanski-marshi/>> (Дата звернення 16.07.2023).
- Дончик, В. Г. (ред.), 1994. *Історія української літератури ХХ століття : навч. посібник для студ. філол. ф-тів. вищ. навч. закл. : у 2 т.* Київ : Либідь. Кн. 2.
- Коханська, Г., 2008. *З Україною у серці: спомини*. В: Петро Й. Потічний (ред.). Торонто – Львів : Видавництво «Літопис УПА».
- Леськів-Кіт, А., 2002. «*Закерзонські доли. Спогад про село Корчмин*». В: Мирослав Іваник (ред.). Торонто : Канадсько-Український бібліотечний центр. Доступно: <<http://diasporiana.org.ua>> (Дата звернення: 16.07.2023).
- Луцій, С., 2017. *Романістика української діаспори 1960–1980-х років: проблематика, жанрово-стильові парадигми*. Тернопіль : Джура.
- Мірчук, П. та Давиденко, В. (ред.), 1957. В рядах УПА. Збірка споминів бувших вояків Української Повстанської Армії. Нью-Йорк.
- Пухонська, О., 2016. До витоків національної травми або «білі плями» «темної пам'яті» у романі Василя Шкляра «Залишенець. Чорний ворон». *Електронний журнал «Синопис: текст, контекст, медіа»*, 3(15). Доступно: <[file:///C:/Users/Admin/Downloads/Admin,+Pukhonska%20\(12\).pdf](file:///C:/Users/Admin/Downloads/Admin,+Pukhonska%20(12).pdf)> (Дата звернення: 10.06.2023).
- Раздольська, І. В., 2000. *Українська поезія резистансу 40–50-х років ХХ століття: генетичний контекст і естетична природа*. Кандидат наук. Автореферат. Київ. Доступно: <<https://cheloveknauka.com/v/572987/a/?#?page=2>> (Дата звернення 15.07.2023).
- Halbwachs, M., 1925. *Les cadres sociaux de memoire*. Paris.
- Hutton, P. H., 1993. *History as an Art of Memory*. Hanover–London. Available at: <https://doi.org/10.1604/9780874516371>

References

- Berdykhovska, B., and Hnatiuk, O., 2004. My obyraly zhyttya. Rozmova z Yevhenom Sverstyukom [We Chose Life. A Conversation with Yevhen Sverstyuk]. In: B. Berdykhovska & O. Hnatiuk (eds.). *Bunt pokolinnia: Rozmovy z ukrainskymy intelektualamy [Interviews with Yevhen Sverstyuk, Ivan Dziuba, Mykhailyna Kotsiubynska, Mykhailo Horin, Mykola Riabchuk]*. Translated from Polish by R. Kharchuk Kyiv: Duh i litera. (pp. 33–91) (in Ukrainian).
- Bogdanova, M., 2019. Literaturna versiiia kolektyvnoi pamiati v memuarnii prozi diaspory: etnopsykholohichni aspekt [Literary version of collective memory in diaspora memoir prose: ethnopsychological aspect]. *Naukovi zapysky Berdianskoho derzhavnoho*

- pedagogichnoho universytetu: seriia: Filolohichni nauky: zb. nauk. st.* [online], 19, s. 13–21. Berdiansk : BDP. <<https://philology.bdpu.org.ua/wp-content/uploads/2019/11/5.pdf>> (Accessed 16.07.2023) (in Ukrainian).
- Boyeslav, M., 1951. *Nepokirni Slova. Poeziyi [Defiant Words. Poetry]*. Pereprint pidpilnykh vydann. b. 46–49, 14/51. Available at: <<https://www.google.com/search?client=opera&q=Боєслав%2C+М.%2C+1951.+Непокірні+Слова.+Поезії.+Передрук+підпільних+видань+б.+46–49%2C+14%2F51.+Доступно+за%3A+М.Боєслав.pdf&sourceid=opera&ie=UTF-8&oe=UTF-8>> (Accessed July 16, 2023) (in Ukrainian).
- Donchyk, V. H. (ed.), 1994. *Istoriia ukrainskoi literatury XX stolittia [History of Ukrainian literature of the 20th century]: navch. posibnyk dlia stud. filol. f-tiv. vyshch. navch. zakl. :* in 2 vol. Kyiv : Lybid. Book 2. (in Ukrainian).
- Galiziaforever, 2011. *Poeziya Myroslava Kushnira «Slova iz knygy boyu».* [Myroslav Kushnir's poetry "Words from the Battle Book"] [September 11, 2011]. Available at: <<https://galiziaforever.livejournal.com/15570.html>> (Accessed 10.06.2023) (in Ukrainian).
- Halbwachs, M., 1925. *Les cadres sociaux de memoire.* Paris
- Hetmanets, P., 1946. *Moi povstans'ki marshi (liryka hrudnya).* [My insurgent marches (lyrics of December)]. Kyiv-L'viv: v-vo "Do zbroi". Available at: <<https://diasporiana.org.ua/poeziya/1356-getmanets-p-moyi-povstanski-marshi/>> (Accessed 16.07.2023) (in Ukrainian).
- Hutton, P. H., 1993. *History as an Art of Memory.* Hanover–London. Available at: <https://doi.org/10.1604/9780874516371>
- Kokhanska, H., 2008. *Z Ukrayinoyu u sertsy: spomyny [With Ukraine in her heart: memoirs]* In: Petro Y. Potichnyi (ed.). Toronto – L'viv. Vydavnytstvo «Litopys UPA». (in Ukrainian).
- Leskiv-Kit, A., 2002. *"Zakerzons'ki doli. Spogad pro selo Korchmin" [Zakerzonski doly. Memories of the Village of Korchmin].* In: Myroslav Ivanyk (red.). Toronto. Kanads'ko-Ukrayins'kyi bibliotechnyi tsentr. Available at: <<http://diasporiana.org.ua>>. (Accessed 16.07.2023) (in Ukrainian).
- Lushchiĭ, S., 2017. *Romanistyka ukrayins'koï diaspory 1960–1980-kh rokiv: problematyka, zhanrovo-styl'ovi paradigmy.* [Novels of the Ukrainian diaspora in the 1960s-1980s: issues, genre and style paradigms]. Ternopil' : Dzhura (in Ukrainian).
- Mirchuk, P. and Davydenko, V. (ed.), 1957. *V riadakh UPA. Zbirka spomyniv buvshykh voiakiv Ukrainskoi Povstanskoï Armii [In the ranks of the UPA. A collection of memories of former soldiers of the Ukrainian Insurgent Army].* Niu-York (in Ukrainian).
- Pukhons'ka, O., 2016. Do vytokiv natsional'noï travmy abo «bili pl'amy» «temnoï pam'yati» u romani Vasylja Shklyara «Zalyshenets'. Chornyy voron». [To the origins of national trauma or "white spots" of "dark memory" in Vasyl Shklyar's novel "The Leftover. Black Raven"]. *Elektronnyy zhurnal «Synopsis: tekst, kontekst, media»*, 3(15). Available at: <[file:///C:/Users/Admin/Downloads/Admin,+Pukhonska%20\(12\).pdf](file:///C:/Users/Admin/Downloads/Admin,+Pukhonska%20(12).pdf)> (Accessed 10.06.2023) (in Ukrainian).
- Razdolska, I. V., 2000. *Ukrainska poeziia rezystansu 40–50-kh rokiv XX stolittia: henetychnyi kontekst i estetychna pryroda [Ukrainian resistance poetry of the 40s and 50s of the 20th century: genetic context and aesthetic nature].* Kandydat nauk. Avtoreferat. Kyiv. Available at: <<https://cheloveknauka.com/v/572987/a/?#?page=2>> (Accessed: 15.07.2023) (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редакції 1.09.2023.

M. Bohdanova

MEMORY OF THE HISTORICAL PAST IN RESISTANCE POETRY

The article examines the memory of the historical past in the poetry of the Resistance. This research contributes to debunking the myths created by Soviet propaganda, restoring historical justice, and overcoming national complexes and traumas. In this regard, the process of forming a culture of historical memory during the years of independence and the contribution of the Ukrainian Institute of National Memory (established on 31 May 2006) have been analysed.

Literature of the unconquered, in particular: Marko Boieslav, Marta Hai, Petro Volosh-Vasylenko - Petro Hetmants, Myroslav Kushnir, Yuriy Lypa, Oleh Olzhych, Olena Teliha, etc., diaries and memoirs of the participants of the events and their families are an inexhaustible source for clarifying the historical truth and restoring the memory of the heroic struggle of the Ukrainian people during the Second World War. The article shows that in Ukrainian literary criticism, the literature of the Ukrainian Insurgent Army participants has several definitions: "poetry of resistance", "Ukrainian poetry of resistance", and "poetry of the unconquered".

The article analyses the peculiarity of the interpretation of the past based on the works of Petro Volosh-Vasylenko - Petro Hetmants (My Insurgent Marches), Marko Boieslav (Disobedient Words), and Myroslav Kushnir (Words from the Book of Battle). Historical memory in the poetry of the insurgents is represented by image symbols of the times of Kyiv Rus and the Cossack era. The authors also include the heroic struggle of the Ukrainian Insurgent Army under the leadership of the Organisation of Ukrainian Nationalists in this historical framework. The Ukrainian struggle is also expressed through symbolic traumas, losses that sharpen the collective experience of Ukrainians, help establish the logic of the national liberation struggle and motivate the lyrical hero to armed resistance, which develops into a vigilante revolt for the sake of justice. National traumas are expressed through the voices of people who witnessed the Holodomor and totalitarian repressions. The symbolic function is performed by the image of betrayal, which we have traced at the general and personal levels. The analysis of memoir literature by first-hand participants of the events made it possible to trace the spiritual dimensions of the UIA poets, whose key values are Christian: love for the Motherland, God, and neighbour. Betrayal of the Motherland is equal to betrayal of God. Each of the artists saw their life and social mission in serving God, the Motherland, and the Ukrainian people. That is why all the works are permeated by the motive of performing a certain "duty".

The study is of literary, cultural, and historical significance, as it fills a certain gap in understanding the artistic originality of the texts at the level of analysing external and internal factors of influence; it contributes to the disclosure of falsified facts of the past about the insurgency. The study proves that the poetry of the Resistance represents the nation's ability to the collective resistance and refutes the image of a victim nation created by Soviet propaganda.

Keywords: *historical memory, image, symbol, Resistance literature, Ukrainian Insurgent Army, Organisation of Ukrainian Nationalists, traumatic memory, totalitarianism.*